

Ks. Norbert Mojżyn*

Formacja intelektualno-duchowa jako punkt zwrotny w biografii moskiewskiego poety i teologa – Symeona Połockiego (1629–1680)

Intellectual and Spiritual Formation As a Turning Point in the Biography of the Moscow Poet And Theologian – Simeon of Polotsk (1629–1680)

Abstract: The work of the poet and theologian, Simeon Polotsky (Samuel Sitnianowicz-Piotrowski) is a milestone in the history of Russian culture, which in the second half of the 17th century opened up to artistic, philosophical and theological currents flowing from Western Europe. A turning point in Polotsky's life was his studies, which contributed to the formation and crystallization of a mature socio-religious worldview and influenced the shape of his writing work in Moscow. For many Ruthenians in the 17th century, studying at the Vilnius Academy was a chance to enter the political and clerical elite of the Polish-Lithuanian Commonwealth, and even further, in the Muscovite State. Many members of the Uniate Church were recruited from among the Ruthenian students in Wilno (Vilnius) (Union of Brest 1596). This article presents arguments that may prove that S. Polotsky studied in Wilno, as well as that he belonged to the Basilian Order, which became a turning point in his further artistic and theological career in Moscow.

Keywords: Symeon Połocki [Simeon Polotskyi], higher education, religious denomination, Moscow, 17th century.

* Ks. Norbert Mojżyn (ORCID: 0000-0002-4013-7664) – dr hab., prof. UKSW, pracuje w Katedrze Komunikacji Religijnej, Marketingu i Reklamy na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego; kontakt: n.mojzyn@uksw.edu.pl.

We współczesnych badaniach biograficznych ważne miejsce zajmuje koncepcja punktu zwrotnego (*turning point*), odnosząca się do multidyscyplinarnego paradygmatu badania biografii ludzi zanurzonych w różnorodnie konteksty społeczne i kulturowe. W szczególności zwraca się uwagę na silny związek między karierami jednostek a kontekstem, w którym toczy się życie. Jak zauważa niemiecka badaczka Jutta Ecarius: „Badania biograficzne w naukach o wychowaniu uwrażliwiają na heterogeniczność i różnorodność, pozwalają na zrozumienie rozmaitych światów życia i punktów widzenia. Inspirując się rozwiązaniami metodologicznymi i metodycznymi, badają procesy wychowania, uczenia, kształtowania się i socjalizacji”¹.

Koncepcja punktów zwrotnych w trajektoriach i historiach życia jednostek opisuje zmiany życiowe, stanowiące nadzwyczajną sytuację, wyzwanie, które wymaga szczególnej interpretacji². W tego rodzaju badaniach ważną rolę odgrywają metody jakościowe, które odpowiadają celom badawczym stawianym przez nauki o wychowaniu, i które „chcą zrozumieć ludzi, zarówno w kontekstach społecznych, jak i w ich własnej perspektywie, w procesie ich «stawiania się» i działania, aby na tej podstawie budować wiedzę wykorzystywaną w profesjonalnym działaniu, ukierunkowanym na kształtowanie, uczenie, socjalizację, opiekę i pomoc”³. Wśród tych metod jest analiza materiałów biograficznych, z powodzeniem wykorzystywana w perspektywie interpretacji indywidualnych karier ludzi oraz trajektorii ich życia⁴.

Z tego punktu widzenia chciałbym spojrzeć na biografię Samuela Sitniawnicz-Piotrowskiego (1629–1680), lepiej znanego pod zakonnym imieniem Symeona z Połocka (Połockiego), postać epokową, która odegrała kluczową rolę w przebiegu reform nikonowskich, i szerzej, rozwoju kultury rosyjskiej

- 1 J. Ecarius, *Pedagogiczne badania biograficzne w Niemczech*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne”, 4 (2017) nr 1, s. 36, DOI: 0.18778/2450-4491.04.03.
- 2 D. Reimer, *Subjective and Objective Dimensions of Turning Points*, „Social Work & Society”, 12 (2014) nr 1, s. 1.
- 3 J. Ecarius, *Pedagogiczne badania biograficzne*, s. 36.
- 4 Przez pojęcie „kariera” rozumiem liniową analizę indywidualnie doświadczanych procesów społecznych. W takim rozumieniu terminu „kariera” używali Erving Goffman i jego uczniowie: M. Ludwig, *Armutskarrieren. Zwischen Abstieg und Aufstieg im Sozialstaat*, Opladen 1996, s. 20 i n; U. Gerhard, *Patientenkarrieren*, Frankfurt am Main 1986, s. 23.

w drugiej połowie XVII w.⁵ Urodzony w prawosławnej rodzinie mieszczańskiej Połocka, stał się po – przyjeździe do Moskwy w 1664 r. – jednym z najbardziej wpływowych propagatorów kultury polsko-łacińskiej; układał poezję sylabiczną, pisał dzieła teologiczne, pierwsze w Rosji sztuki teatralne i panegiryki, założył teatr; przygotował statut pierwszej wyższej uczelni w Rosji⁶. O jego wysokim statusie intelektualnym świadczy fakt, że był wychowawcą dzieci cara Aleksego Michajłowicza (1629–1676). Cieszył się dużym poważaniem wśród elit bojarskich i osób zbliżonych do dworu carskiego, które interesowały się kulturą zachodnią i opowiadały się za upowszechnianiem oświaty⁷. Jednocześnie w tradycyjalistyczno-cerkiewnych kręgach Moskwy wzbudzał irytację i wrogość, zwłaszcza wśród „zelotów starożytnej pobożności” (starowierców) oraz wpływowych moskiewskich „grekofilów”. Po śmierci Symeona oskarżono go „herezję łacińską” a jego pisma ostentacyjnie spalono⁸.

W Polsce badania nad życiem i twórczością Połockiego są w stanie początkowym, wskutek czego pozostaje on postacią prawie nieznaną. Natomiast badania prowadzone w Rosji i Białorusi są albo ułamkowe albo obarczone ładunkiem religijnej lub światopoglądowej dezorientacji. Pierwsze prace na temat Połockiego, powstałe w drugiej połowie XIX w., pióra Leonida Majkowa⁹ i Jerofeja

- 5 T. Chynczewska-Hennel, *Z problematyki wpływów kultury polskiej na rosyjską w XVII wieku*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 35 (1990) s. 110.
- 6 Omówienie biografii Symeona przedstawiono w następujących pracach: M. Yu. Gordeyev, *Novye dannye k biografii Simeona Polotskogo: Zaveschchanie materi prosvetitelia*, „Slavianovedeniye”, 2 (1999) s. 37–47; L. N. Pushkarev, *Simeon Polotskiy*, w: *Russkiye pisateli XVII veka*, red. D. A. Zhukov, L. N. Pushkarev, Moskva 1972, s. 197–334; A. M. Panchenko, *Simeon Polotskiy. Slovar' knizhnikov i knizhnosti Drevney Rusi*, t. 3: (XVII v.), Sankt-Peterburg 1998, s. 362–379; M. A. Robinson, L. I. Sazonova, *Zametki k biografii tvorchestvu Simeona Polotskogo*, „Russkaya Literatura”, 4 (1988) s. 134–141.
- 7 E. Małek, *Symeon Połocki*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 46, Warszawa–Kraków 2009, s. 235; I. Tatarskiy, *Simeon Polotskiy. Yego zhizn' i detatel'nost'. Opyt issledovaniya istorii prosveshcheniya i vnutrenney tserkovnoy zhizni vo vtoruyu polovinu XVII veka*, Moskva 1886, s. 341.
- 8 V. K. Bylinin, L. U. Zvonareva, *Poezya Simeona Polotskogo*, w: *Simien Polotskiy. Virshi*, Minsk 1990, s. 10.
- 9 L. N. Maykov, *Ocherki iz istorii russkoy literatury XVII–XVIII vekov*, Sankt-Peterburg 1889; tenże, *Simeon Polotskiy: Istoriko-literaturnyy ocherk*, „Drevniaya i Novaya Rossiya”, 1875, s. 9–12.

Tatarskiego¹⁰, pisane były z pozycji antyunickich i antyjezuickich. Współczesne prace historyków literatury i slawistów, Andrieja Robinsona¹¹ i Wiktora. Bylina¹², czy historyka filozofii, Michaiła Gromowa¹³, przedstawiają bardziej stonowany i zniuansowany obraz poety i teologa; zwracają uwagę na dobrą znajomość literatury polskiej i łacińskiej¹⁴ – pisarz posługiwał się swobodnie ekscerptami nieznanymi w Moskwie dzieł Ojców Kościoła i pisarzy łacińskich (Augustyna, Ambrożego, Hieronima, Grzegorza Wielkiego, Cyryla z Kartaginy, Bedy Czcigodnego)¹⁵; korzystał pełnymi garściami z dzieł nowożytnych teologów i pisarzy zachodnioeuropejskich, m.in. Meffretta, Bellarmina, a zwłaszcza Fabera¹⁶ i polskich – np. Skargi, Birkowskiego. Oskarżano go więc w Moskwie o szerzenie herezji łacińskich, m.in. na temat pochodzenia Ducha Świętego¹⁷, Niepokalanego Poczęcia NMP¹⁸, czasu i formuły konsekracji darów eucharystycznych¹⁹.

Na temat formacji intelektualno-duchowej Sitnianowicza-Piotrowskiego dysponujemy nader skąpyimi wiadomościami. Wiemy tylko z całą pewno-

- 10 I. Tatarskiy, *Simeon Polotskiy*.
- 11 A. N. Robinson, *Bor'ba idey v russkoy literature XVII veka*, Moskva 1974, s. 49; tenże, *Simeon Polotskiy i russkiy literaturnyy protsess*, w: *Simeon Polotskiy i yego knigoizdatel'skaya deyatel'nost'*, Moskva 1982, s. 8.
- 12 V. K. Bylinin, *Neizuchennaya shkolnaya p'sa Simeona Polotskogo*, w: *Simeon Polotskiy i yego knigoizdatel'skaya deyatel'nost'*, Moskva 1982, s. 311–312.
- 13 M. N. Gromov, *Istoriya russkoy filosofskoy mysli*, red. N. V. Motroshilovoy, Moskva 1995, s. 42; tenże, *Tserkovnyy deyatel', perevodchik, poet, dramaturg*, w: *Novaya filosofskaya entsiklopediya*, t. 3, Moskva 2010, s. 43.
- 14 M. A. Korzo, *Nravstbennoye bogosloviye Simeona Polotskogo: osvoyenie katolicheskoy traditsii moskovskimi knizhnikami vtoroy poloviny XVII veka*, Moskva 2011.
- 15 A. A. Preobrazhenskaya, *Istochniki propovedey Simeona Polotskogo: perevod, perskaz, adaptatsiya*, w: *Simiaon Polatsky; Svetapoglad, gramadska-palitychnaya i literaturnaya dzeynasc'*, red. S. V. Gaurylava, Minsk 2019, s. 167–168.
- 16 M. Faber, *Concionum Opus Tripartitum: Pluribus in Singula Evangelia Argumentis Instructum*, t. 1–2, Ingolstadt 1642.
- 17 Yoakim (patriarkh), *Osten. Pamiatnik russkoy dukhovnoy pis'mennosti XVII veka*, Kazan' 1865, s. 131.
- 18 P. S. Smirnov, *Istoriya russkogo raskola staroobriadstva*, Sankt-Peterburg 1895, s. 171.
- 19 S. Polotskiy, *Obed dushevnyi*, Moskva 1681, s. 324, <http://old.stsl.ru/manuscripts/staropechatnye-knigi/656>, dostęp: 4.12.2023; tenże, *Zhezl pravleniya*, wyd. 3, Moskva 1753, s. 45–46; Tarasiy (Kurganskiy, ieromonakh), *Velikorossiyskoye i nalarossiyskoye bogosloviye XVI i XVII vekov*, (wyd. redakcji periodyka „Missionerskoye Obozreniye”), Sankt-Peterburg 1903, s. 174.

ścią, że ukończył prawosławne Kolegium Kijowskie w 1650 r., i że po pięcioletniej przerwie objął stanowisko didaskala (nauczyciela) w szkole przy klasztorze bogojawieńskim w Połocku. Potencjalnie, po ukończeniu Kolegium Kijowskiego, otwierały się przed nim drzwi alumnatów papieskich i uczelni jezuickich. Najwyższym prestiżem cieszyły się wówczas: Papieskie Kolegium Greckie św. Atanazego w Rzymie²⁰, Akademia Wileńska i Alumnat Papieski w Braniewie²¹. Warunkiem jednak było przyjęcie katolicyzmu lub przejście na unię, co dla dużej części młodzieży rusińskiej²² nie stanowiło większego problemu²³.

Zasadne wydaje się zatem poszukiwanie nazwiska Sitnianowicza-Piotrowskiego w spisach studentów tych uczelni w połowie XVII w. Niestety, nie ma tego nazwiska w spisach studentów rusińskich, które zostały sporządzone przez Dmytra Błażejowskiego²⁴ oraz Pawła Bardowskiego²⁵. W Kolegium Greckim w okresie między 1650 a 1656 r. uwidocznieni zostali wyłącznie dwaj absolwenci Kolegium Braniewskiego; nie ma żadnych przesłanek, aby łączyć ich z Samuelem Sitnianowiczem-Piotrowskim²⁶. Poszlaką przeciwko studiom w Kolegium Greckim może być również – ujawnione w Moskwie – słabe władanie greką²⁷

- 20 Absolwentami rzymskiego kolegium była elita Cerkwi unickiej tego czasu, w tym metropolita Józef Welamin Rutski (1596–1637) i metropolita Antoni Sielawa (1583–1655); S. S. Mudryi, *Narys istorii Ukrayins'koy Paps'koy Kolegyi Sv. Iosafata w Rymy*, Rym 1984, s. 16; D. Blazheyovskyi, *Ukrainian and Bielorussian Students at the Pontifical Greek College of Rome (1576–1976)*, „Analecta Ordinis S. Basilli Magni”, Sect. II, 10 (1979) fasc. 1–4, s. 150.
- 21 A. F. Samusik, *Adukatsyia bazyli'yan na terytorii Belarusi u drugoy palove XVII st.*, „Vestsi Natsyianal'nay Akademii Navuk Belarusi. Seryia humanitarnykh navuk”, 66 (2021) nr 1, s. 62, DOI: 10.29235/2524-2369-2021-66-1-58-6.
- 22 Pod pojęciem Rusinów rozumiem przodków współczesnych Ukraińców i Białorusinów żyjących w Rzeczypospolitej.
- 23 Znane są przykłady wielokrotnej zmiany denominacji religijnej.
- 24 D. Blazheyovskyi, *Byzantine Kyivan Rite Students in Pontifical Colleges, and in Seminaries, Universities and Institutes of Central and Western Europe (1576–1983)*, Rome 1984.
- 25 P. Bardovskyi, *Bazylianie wśród studentów braniewskich w XVII–XVIII wieku*, „Studia Elbląskie”, 22 (2021) s. 130.
- 26 Stepan Martyszkiewicz (1653–57) i Markian Biłozor (1653–57); D. Blazheyovskyi, *Byzantine Kyivan*, s. 84; P. Pidruchnyi, *Vasiliyans'kyi chin vid Berestey's'kogo z'yednanniya (1596) do 1743 roku*, w: *Narys istorii Vasiliyans'kogo chinu Sviatogo Yosafata*, red. tenże, Rym 1992, s. 142.
- 27 Yoakim (patriarkh), *Osten*, s. 73.

oraz brak znajomości włoskiego²⁸. Nie mniej istotną przesłanką jest brak w twórczości pisarskiej Połockiego odniesień do współczesnych realiów życia kościelnego, kulturalnego czy artystycznego Italii.

W kręgu potencjalnych uczelni Połockiego pozostają uniwersytety jezuickie. Taką przesłankę zawiera dzieło *Osten* patriarchy Joachima, w którym został opisany przyjazd Symeona do Moskwy:

Do carstwa najpobożniejszego władcy i wielkiego księcia Aleksego Michajłowicza, samodzięca całej Wielkiej, Małej i Białej Rusi, po podboju państwa polskiego, przybył z Połocka do panującego grodu Moskwy pewien hieronich, który pobierał nauki łacińskie u jezuitów, o imieniu Symeon, zwany Połockim. Pobożny car i hierarchowie, ufając mu jako pobożnemu i prawosławnemu, powierzyli mu zadanie pisania wszystkich spraw cerkiewnych²⁹.

Niestety, analiza spisów Błażejowskiego i Bardowskiego studentów uczelni jezuickich i tym razem nie dała zadowalających rezultatów. W szczególności nazwiska Sitnianowicza-Piotrowskiego nie udało się odnaleźć wśród absolwentów Akademii Wileńskiej i Alumnatu Papieskiego w Braniewie. W tym ostatnim przypadku prawdopodobieństwo studiów Połockiego zmniejsza fakt braku znajomości języka niemieckiego, w którym – obok łaciny – były prowadzone wykłady³⁰. Inaczej natomiast przedstawia się brak wzmianki w odniesieniu do Akademii Wileńskiej. Mianowicie, w spisie opublikowanym przez Błażejowskiego istnieje luka pomiędzy latami 1647 a 1667³¹, która ma niewątpliwie związek z wojnami 1648–1651 i 1654–1667³². Brak dokumentacji nie pozwala

28 Połocki będąc w Moskwie tłumaczem metropolity Paisjusza Ligarida (ok. 1610–1678), Greka urodzonego na wyspie Chios, porozumiewał się z nim wyłącznie po łacinie, choć Ligarid – jako absolwent Kolegium Greckiego w Rzymie – władał zarówno greką, jak i włoskim. N. P. Chesnokova, *Gazskiy mitropolit Paisiy Ligarid v Rossii: Zametki k biografii*, „Vestnik Pravoslavnogo Sviato-Tikhonovskogo humanitarnogo Universiteta”, 96 (2020) s. 12.

29 Yoakim (patriarkh), *Osten*, s. 130.

30 P. Bardovskiy, *Bazylianie wśród studentów braniewskich w XVII–XVIII wieku*, s. 132.

31 Błażejowski po dwóch bazylianach studiujących w 1647 r. (Klimentij Krukowski i Josyf Grodzycy) wymienia dopiero pod rokiem 1667 Tarasija Tarnawskiego). D. Blazejovskyj, *Byzantine Kyivan*, s. 163.

32 P. Pidruchnyi, *Vasiliyans'kyi chin*, s. 151–160.

wykluczyć studiów Sitnianowicza-Piotrowskiego w Akademii. Co więcej, istnieją przesłanki uprawdopodobniające taką możliwość. Pierwszą z nich są wysokie kwalifikacje Połockiego na polu poetyki polsko-łacińskiej. Trzeba w tym miejscu wspomnieć, że wykładowcą w Akademii Wileńskiej był słynny poeta nowo-łaciński Maciej Kazimierz Sarbiewski (1595–1640), którego twórczość odcisnęła piętno na indywidualnym stylu i treści wierszy Połockiego³³. Inną poszlaką może być szerokie wykorzystywanie przez Połockiego w działalności pisarskiej i kaznodziejskiej w Moskwie dzieł polskich jezuitów, których dużą liczbę zabrali ze sobą³⁴. Jednak najpoważniejszą poszlaką są własnoręczne notatki Samuela³⁵. W zapisce odnalezionej w jednym z brudnopisów czytamy:

*Rhetorica practica [...] composita per me, Samuelem Piotrowski Sitnianowicz, aud[itoris] phil[osophiae], eisdem magisterii candidatum, tj. Ćwiczenia z retoryki [...] ułożone przez mnie, Samuela Sitnianowicza-Piotrowskiego, kandydata do magisterium*³⁶.

Samuel wymienia nazwiska wileńskich profesorów z okresu marzec–lipiec 1653: „patris Casimiri Coialowicz”, „patris Załuski”, „patris Ladislai Rudziński”³⁷.

- 33 Por. Symeon Polotskiy. *Izbrannyye sochinieniya*, red. I. P. Yeriomin, Moskwa–Leninград 1953; N. G. Yefremova, *Istoki dramaturgii S. Polotskogo i pervaya russkaya tragediya „O navkhodonosore tsare”*, „Voprosy teatra”, 1–2 (2016) s. 188.
- 34 O. I. Bilec’kyi, *Stikhotvoreniya Simeona Polotskogo na temy iz vsheobshchey istorii*, w: *Zibrannia prac*, t. 1, Kyiv 1965, s. 398, 423.
- 35 I. Podtergera: *Reconstructing the Life of Simeon Polotskii on the Basis of Manuscripts*, „Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes”, 49 (2007) nr 3–4, s. 293–306. Listy Połockiego badał także: P. A. Rolland, „*Dulce est et fumos videre Patriae*” – *Four Letters by Simiaon Polacki*, „Harvard Ukrainian Studies”, 9 (1985) nr 1–2, s. 166–181; tenże, „*Renovatus amor*”: *Simiaon Polatski’s Correspondence with Lazar Baranovych, Metodii Fylymonovych, Antonii Radyvyllov’skyi, and Meletii Dzyk*, „Harvard Ukrainian Studies”, 23 (1999) nr 1–2, s. 109–127.
- 36 Rękopis znajduje się w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arkhiv Drevnikh Aktov, Moskva – dalej: RGADA), Zbiór moskiewskiej Typografii Synodalnej, fond 381, nr 1791.
- 37 RGADA, Zbiór moskiewskiej Typografii Synodalnej, fond 381, nr 1793; por. R. Łużny, *Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska. Z dziejów związków kulturalnych polsko-wschodniosłowiańskich w XVII–XVIII w.*, Kraków 1966, s. 31, przypis 39.

Wszyscy trzej prowadzili wykłady w Akademii w roku akademickim 1652/53: Kazimierz Kojalłowicz i Łukasz Załuski z teologii scholastycznej, a Władysław Rudziński z teologii kontrowersyjnej (polemicznej)³⁸. Wiadome jest także, że Łukasz Załuski był autorem teologicznego traktatu na temat praktyki przyjmowania komunii pod dwiema postaciami (*De sumptione Sacrae Eucharistiae sub utraque specie*, Wilno 1637), podręcznika do filozofii (*Compendium totius philosophiae*, Wilno 1640) oraz wielu utworów panegirycznych³⁹. Z kolei Władysław Rudziński od 1653 r. piastował katedrę teologii polemicznej⁴⁰; wcześniej, bezpośrednio po powrocie z Rzymu (1650), prowadził wykłady z filozofii. Opuściwszy Wilno tuż przed zajęciem miasta przez wojska moskiewskie, został kapelanem wojskowym⁴¹.

Studia w Akademii Wileńskiej uprawdopodobnia wreszcie testament Symeona sporządzony w Moskwie, w którym częścią swojego mienia obdarował klasztor Świętej Trójcy w Wilnie. W 1609 r. klasztor przeszedł w ręce unickich bazylianów; w 1617 r. erygowano przy nim konwikt dla bazylikańskich studentów Akademii Wileńskiej⁴². W tym miejscu należy wspomnieć, że pierwsza wzmianka sugerująca związek Połockiego z unią pochodzi od kurlandzkiego szlachcica, Yacoba Reutenfelsa, który podczas wizyty w Moskwie w drugiej

38 L. Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 2: *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, Rzym 1983, s. 93–95.

39 Notatki Połockiego na temat kursów z poetyki, teologii, filozofii i arytmetyki w Akademii Wileńskiej znajdują się w: RGADA, fond 381, nr 1791 – nazwisko Kazimierza Kojalłowicza (fol. 208), Łukasza Załuskiego (fol. 321), Władysława Rudzińskiego (fol. 454); por. S. T. Golubev, *Otzyv o sochinienii V. O. Eynghorna (Ocherki iz istorii Malorossii v XVII v.)*, „Zapiski imperatorskoy Akademii nauk po istoriko-filologicheskomu otdeleniyu”, 6 (1902) nr 2, s. 87–137; M. A. Yusim, *Knigi iz biblioteki Simeona PolotskogoSil’vestra Medvedeva*, w: *Trudy Otdela drevnerusskoy literatury*, t. 47, Sankt-Peterburg 1993, s. 323.

40 Samuel mógł poznać Rudzińskiego jako dziecko, ponieważ jako młody jezuita, bezpośrednio po ukończeniu dwuletniego nowicjatu w Wilnie (1636–8), Rudziński odbywał roczne seminarium pedagogiczne w Połocku (1638–9). A. Królikowska, *Profesorowie jezuickich seminariów nauczycielskich od XVI do XVIII wieku. Słownik biograficzny*, Kraków 2017, s. 14.

41 L. Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 3: *Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach potopu i okres kryzysu 1655–1730*, Rzym 1987, s. 195–196.

42 I. Tatarskiy, *Simeon Polotskiy*, s. 324.

połowie XVII w. odnotował obecność: „mnicha zakonu bazylianów o imieniu Symeon, w najwyższej mierze napełnionego łacińską uczonością”⁴³. Przez długi czas wzmianka ta była ignorowana przez badaczy. Burzę wywołało dopiero opublikowanie w drugiej połowie XX w. własnoręcznych ekslibrisów Symeona poczynionych na tytułowych kartach niektórych ksiąg, m.in. na bazylejskich wydaniach dzieł św. Hieronima (1553). Brzmiały one następująco:

Ex libris Simeonis Piotrowski Sitnianowicz hieromonachi Polocensis Ord(i-nis) S(ancti) Basilii Mag(ni). A(nno) D(omi)ni 1670 Aug(usti) Moscovie,
tj. Z ksiąg Symeona Piotrowskiego Sitnianowicza hieromnicha połockiego Zakonu Św. Bazylego Wielkiego. Roku Pańskiego 1670 sierpnia 26⁴⁴.

W tym lapidarnym zdaniu Symeon określił siebie mianem „hieromnicha połockiego”, tj. zakonnika ze święceniami kapłańskimi⁴⁵, Zakonu Św. Bazylego Wielkiego. Ekslibris może sugerować, że wspomniany konwent unicki w Połocku, to klasztor bogojawleński (formalnie podporządkowany hierarchii prawosławnej), w którym składał śluby zakonne. Mogą tego dowodzić pośrednio poważne nieporozumienia między zakonnikami (a prawosławnym biskupem Kalikstem Żytorajskim, zakończone aresztowaniem mnichów⁴⁶.

43 Ya. Reytenfels, *Skazaniya svetleyshemu gertsogu Toskanskomu Koz'me Tret'emu o Moskovii*, Moskva 1905, s. 160.

44 N. P. Kiselev, *O moskovskom knigopechatanii XVII veka*, w: *Kniga. Issledovaniya i materiyaly*, Moskva 1960, s. 166, przyp. 27. Por. A. Hippisley, E. Luk'janova, *Simeon Polockij's Library: A Catalogue*, Köln–Weimar–Wien 2005, s. 80. Tego rodzaju ekslibris uwidocznił się także na egzemplarzu *Dzieł Jana Damasczeńskiego (Ioannis Damasceni Omnia quae hastenus et a nobis et ab alijs haberi potuerunt opera...*, Basileae 1535). V. A. Reprintseva, *Istoriya glazami odnoy knigi*, „Universitates. Nauka i prosveshcheniye”, https://web.archive.org/web/20110207023315/http://universitates.univer.kharkov.ua/arhiv/2006_1/reprinceva/reprinceva.html, dostęp: 1.06.2023.

45 Tu określenie „hieromnich połocki” ma to samo znaczenie co „Symeon Połocki” – wskazuje na miejsce pochodzenia.

46 S. T. Golubev, *Otzyv o sochinenii V. O. Eyngorna (Ocherki iz istorii Malorossii v XVII v.)*, „Zapiski imperatorskoy Akademii nauk po istoriko-filologicheskemu otdeleniyu”, 6 (1902) nr 2, s. 114.

Najczęściej podnoszonym przez przeciwników przynależności Połockiego do zakonu bazylianów argumentem jest sprowadzanie pojęcia „zakon bazylianów” do formy życia monastycznego (reguły) opartej na wskazaniach św. Bazylego. Taki pogląd wyraża m.in. zasłużona badaczka Połockiego, Lidia Sazonowa⁴⁷ oraz Paul Bushkovitch⁴⁸. Prawdą jest, że św. Bazyli nie założył zakonu jako takiego, tylko określił zasady życia mniszego (csł. *ustaw*) – *Mały Asketikon* (pierwsza wersja reguły) i *Wielki Asketikon* (ostateczna wersja reguły)⁴⁹. Jednak użyta w ekslibrisie ścisła formuła – *Ordo Sancti Basilii Magni* – odnosi się nie do reguły życia zakonnego jako takiej, ale *expressis verbis* do unickiego zgromadzenia zakonnego, założonego w Wilnie w 1617 r. przez metropolitę Józefa Welamina Rutskiego (1574–1637) za zgodą Stolicy Apostolskiej.

Niezależnie od ostatecznych wniosków i ocen, należy zgodzić się ze stwierdzeniem rosyjskiego teologa starowierskiego, Fiodora Melnikowa:

[Połocki] Wychowany w szkole łacińsko-jezuickiej, zarówno myślał, jak i wierzył po łacinie. Stając na czele działalności reformatorskiej Nikona, prowadził ją w duchu latynizmu, wprowadzając w każde ze swoich dzieł rzymską herezję, w każde dzieło reformy⁵⁰.

W tym świetle fakt otrzymania w połowie XVII w. przez Połockiego wysokiej klasy formacji duchowo-intelektualnej można zdefiniować jako punkt zwrotny w jego poetyckiej i teologicznej karierze.

47 L. I. Sazonova, *Tak li był Simeon Polotskiy «taynym uniyatom»?*, „Slavianovedeniye”, 2 (2018), s. 62.

48 Por. P. Bushkovitch, *Religion and Society in Russia. The Sixteenth and Seventeenth Centuries*, New York–Oxford 1992.

49 P. Pietrow, *Reguły św. Bazylego Wielkiego*, „Elpis”, 16 (2014) s. 119.

50 F.Ye. Melnikov, *Bluzhdayushcheye bogosloviye. Obzor veroucheniya gospodstvuyushchey tserkvi*, Barnaul 2008 (1 wyd., Moskwa 1911), <https://staroprawoslawie.pl/wp-content/uploads/2021/08/blud.pdf>, dostęp: 12.02.2023.

Streszczenie: Twórczość poety i teologa, Symeona Połockiego (Samuela Sitnianowicza-Piotrowskiego) stanowi kamień milowy w dziejach kultury rosyjskiej otwierającej się w 2 połowie XVII wieku na prądy artystyczne, filozoficzne i teologiczne płynące z Europy zachodniej. Punktem zwrotnym w życiu Połockiego, były studia, które przyczyniły się do sformowania się i krystalizacji dojrzałego światopoglądu społeczno-religijnego i wpłynęły na kształt jego pisarskiej twórczości w Moskwie. Dla wielu Rusinów w XVII wieku studia w Akademii Wileńskiej były szansą wejścia do politycznej i duchownej elity Rzeczypospolitej, a nawet dalej, w Państwie Moskiewskim. Spośród studentów rusińskich w Wilnie rekrutowało się wielu członków, w tym duchownych, Kościoła unickiego (Unia brzeska 1596). W niniejszym artykule przedstawiono argumenty mogące świadczyć o studiach Połockiego w Wilnie, jak i jego przynależności do zakonu bazylianów, które stały się punktem zwrotnym w jego dalszej karierze artystycznej i teologicznej w Moskwie.

Słowa kluczowe: Symeon Połocki, wyższe studia, denominacja religijna, Moskwa, XVII wiek.

Bibliografia

- Bardovskiy P., *Bazylianie wśród studentów braniewskich w XVII–XVIII wieku*, „Studia Elbląskie”, 22 (2021) s. 127–160.
- Bilec'kyi O. I., *Stikhotvoreniya Simeona Polotskogo na temy iz wsheobshchey istorii*, w: *Zibrannia prac*, t. 1, Kyiv 1965, s. 417–433.
- Blazhejovskiy D., *Byzantine Kyivan Rite Students in Pontifical Colleges, and in Seminaries, Universities and Institutes of Central and Western Europe (1576–1983)*, Rome 1984.
- Blazheyovskiy D., *Ukrainian and Bielorussian Students at the Pontifical Greek College of Rome (1576–1976)*, „Analecta Ordinis S. Basilli Magni”, Sect. II, 10 (1979) fasc. 1–4, s. 132–192.
- Bushkovitch P., *Religion and Society in Russia. The Sixteenth and Seventeenth Centuries*, New York–Oxford 1992.
- Bylinin V. K., *Neizuchennaya shkolnaya p'esa Simeona Polotskogo*, w: *Simeon Polotskiy i yego knigoizdatel'skaya deyatel'nost'*, Moskva 1982, s. 309–317.
- Bylinin V. K., Zvonareva L. U., *Poezya Simeona Polotskogo*, w: *Simien Polotsky. Virshi*, Minsk 1990, s. 5–20.
- Chesnokova N. P., *Gazskiy mitropolit Paisiy Ligarid v Rossii: Zametki k biografii*, „Vestnik Pravoslavnogo Sviato-Tikhonovskogo gumanitarnogo Universiteta”, 96 (2020) s. 11–25.

- Chynczewska-Hennel T., *Z problematyki wpływów kultury polskiej na rosyjską w XVII wieku*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 35 (1990) s. 107–135.
- Ecarius J., *Pedagogiczne badania biograficzne w Niemczech*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne”, 4 (2017) nr 1, s. 35–46, DOI: 0.18778/2450-4491.04.03.
- Faber M., *Concionum Opus Tripartitum: Pluribus in Singula Evangelia Argumentis Instructum*, t. 1–2 Ingolstadt 1642.
- Gerhard U., *Patientenkarrieren*, Frankfurt am Main 1986.
- Golubev S. T., *Otzyv o sochinienii V. O. Eynghorna (Ocherki iz istorii Malorossii v XVII v.)*, „Zapiski imperatorskoy Akademii nauk po istoriko-filologicheskomu otdeleniyu”, 6 (1902) nr 2, s. 87–137.
- Gordeyev M. Yu., *Novye dannye k biografii Simeona Polotskogo: Zaveschchanie materi prosvetitelja*, „Slavianovedeniye”, 2 (1999) s. 37–47, https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Russ/XVII/1640-1660/Simeon_Polockij/testament_08_07_1657.htm, dostęp: 14.04.2023.
- Gromov M. N., *Istoriya russkoy filosofskoy mysli*, red. N. V. Motroshilova, Moskva 1995.
- Gromov M. N., *Tserkovnyy deyatel', perevodchik, poet, dramaturg*, w: *Novaya filosofskaya entsiklopediya*, t. 3, Moskva 2010.
- Hippisley A., Luk'janova E., *Simeon Polockij's Library: A Catalogue*, Köln–Weimar–Wien 2005.
- Kempa T., *Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku*, Toruń 2016.
- Kiselev N. P., *O moskovskom knigopechatanii XVII veka*, w: *Kniga. Issledovaniya i materialy*, Moskva 1960, s. 123–186.
- Korzo M. A., *Navstbennoye bogosloviye Simeona Polotskogo: osvoyeniye katolicheskoy traditsii moskovskimi knizhnikami vtoroy poloviny XVII veka*, Moskva, 2011.
- Królikowska A., *Profesorowie jezuickich seminariów nauczycielskich od XVI do XVIII wieku. Słownik biograficzny*, Kraków 2017.
- Ludwig M., *Armutskarrieren. Zwischen Abstieg und Aufstieg im Sozialstaat*, Opladen 1996.
- Łużny R., *Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska. Z dziejów związków kulturalnych polsko-wschodniosłowiańskich w XVII–XVIII w.*, Kraków 1966.
- Małek E., *Symeon Połocki*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 46, Warszawa–Kraków 2009, s. 235.
- Maykov L. N., *Ocherki iz istorii russkoy literatury XVII i XVIII stoletiy*, Sankt-Peterburg 1889.
- Maykov L. N., *Simeon Polotskiy: Istoriko-literaturnyy ocherk*, „Drevniaya i Novaya Rossiya”, 1875, s. 9–12.).
- Melnikov F.Ye., *Bluzhdayushcheye bogosloviye. Obzor veroucheniya gospodstvuyushchey tserkvi*, Barnaul 2008.

- Mudryi S. S., *Narys istorii Ukrayins'koy Paps'koy Kolegyi Sv. Iosafata w Rymy*, Rym 1984.
- Panchenko A. M., *Simeon Polotskiy. Slovar' knizhnikov i knizhnosti Drevney Rusi*, t. 3 (XVII v.), Sankt-Peterburg 1998.
- Pidruchnyi P., *Vasiliyans'kyi chin vid Berestey'skogo z'yednanniya (1596) do 1743 roku*, w: *Narys istoriyi Vasiliyans'kogo chinu Sviatogo Yosafata*, red. P. Pidruchnyi, Rym 1992, s. 96–182.
- Piechnik L., *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 2: *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, Rzym 1983.
- Piechnik L., *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 3: *Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach potopu i okres kryzysu 1655–1730*, Rzym 1987.
- Pietrow P., *Reguły św. Bazylego Wielkiego*, „Elpis”, 16 (2014) s. 119–126.
- Podtergera I., *Reconstructing the Life of Simeon Polotskii on the Basis of Manuscripts*, „Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes”, 49 (2007) nr 3–4, s. 293–306.
- Polotskiy S., *Obed dushevnyi*, Moskva 1681, <http://old.stsl.ru/manuscripts/staropechatnye-knigi/656>, dostęp: 4.12.2023.
- Polotskiy S., *Zhezl pravleniya*, wyd. 3, Moskva 1753.
- Preobrazhenskaya A. A., *Istochniki propovedey Simeona Polotskogo: perevod, pereskaz, adaptatsiya*, w: *Simiaon Polatsky; Svetapoglad, gramadska-palitychnaya i literaturnaya dzeynasc'*, red. S. V. Gaurylava, Minsk 2019, s. 166–178.
- Pushkarev L. N., *Simeon Polotskiy*, w: *Russkiye pisateli XVII veka*, red. D. A. Zhukov, L. N. Pushkarev, Moskva 1972, s. 197–334.
- Reimer D., *Subjective and Objective Dimensions of Turning Points*, „Social Work & Society”, 12 (2014) nr 1, s. 1–19.
- Reprintseva V. A., *Istoriya glazami odnoy knigi*, „Universitates. Nauka i prosveshcheniye”, https://web.archive.org/web/20110207023315/http://universitates.univer.kharkov.ua/arhiv/2006_1/reprinceva/reprinceva.html, dostęp: 1.06.2023.
- Reytenfels Ya., *Skazaniya svetleyshemu gertsogu Toskanskomu Koz'me Tret'emu o Moskovii*, Moskva 1905.
- Robinson A. N., *Bor'ba idey v russkoy literature XVII veka*, Moskva 1974.
- Robinson A. N., *Simeon Polotskiy i russkiy literaturnyy protsess*, w: *Simeon Polotskiy i yego knigoizdatel'skaya deyatel'nost'*, Moskva 1982.
- Robinson M. A., Sazonova L. I., *Zametki k biografii tvorchestvu Simeona Polotskogo*, „Russkaya Literatura”, 4 (1988) s. 134–141.
- Rolland P. A., „*Dulce est et fumos videre Patriae*” – *Four Letters by Simiaon Polacki*, „Harvard Ukrainian Studies”, 9 (1985) nr 1–2, s. 166–181.
- Rolland P. A., „*Renovatus amor*”: *Simiaon Polatski's Correspondence with Lazar Baranovych, Metodii Fylymonovych, Antonii Radyvylov's'kyi, and Meletii Dzyk*, „Harvard Ukrainian Studies”, 23 (1999) nr 1–2, s. 109–127.

- Samusik A. F., *Adukatsyia bazyl'yan na terytoryi Belarusi u drugoy palove XVII st.*, „Vestsi Natsyianal'nay Akademii Navuk Belarusi. Seryia humanitarnykh navuk”, 66 (2021) nr 1, s. 58–67, DOI: 10.29235/2524-2369-2021-66-1-58-6.
- Sazonova L. I., *Tak li byl Simeon Polotskiy «taynym uniyatom»?*, „Slavianovedeniye”, 2 (2018) s. 50–64.
- Smirnov P. S., *Istoriya russkogo raskola staroobriadstva*, Sankt-Peterburg 1895.
- Tarasii (Kurganskiy, ieromonakh), *Velikorossiyskoye i malorossiyskoye bogosloviye XVI i XVII vekov*, (wyd. redakcji periodyka „Missionerskoye Obozreniye”), Sankt-Peterburg 1903.
- Tatarskiy Ye., *Simeon Polotskiy: Yego zhizn' i deyatelnost'. Opyt issledovaniya po istorii prosveshcheniya i vnutrenney tserkovnoy zhizni vo vtoruyu polovinu XVII veka*, Moskva 1886.
- Yefremova N. G., *Istoki dramaturgii S. Polotskogo i pervaya russkaya tragediya „O navkhodonosore tsare”*, „Voprosy Teatra”, 1–2 (2016) s. 179–200.
- Yeriomina I. P. (red.), *Symeon Polotskiy. Izbrannyye sochineniya*, Moskva–Leningrad 1953.
- Yoakim (patriarkh), *Osten. Pamiatnik russkoy dukhovnoy pis'mennosti XVII veka*, Kazan' 1865.
- Yusim M. A., *Knigi iz biblioteki Simeona Polotskogo Sil'vestra Medvedeva*, w: *Trudy Otdela drevnerusskoy literatury*, t. 47, Sankt-Peterburg 1993, 312–327.